

Степан Бандера
Микола Романович Посівнич

Українці. Історія нескорених
«Бандеризація України – головна загроза Росії». Така сентенція з 2002 р.
з'являється в багатьох засобах масової інформації Росії, і в пересічного
читача чи слухача постає логічне запитання: то хто такий Степан Бандера,
яка його політика і яку загрозу він становить для Російської Федерації
тепер або ж СССР 1959 р.?!

Хто він? Герой?! Зрадник?! Символ?! Колаборант?! Фашист (чи все ж таки
нацист)?

Дискусії навколо надання Степанові Бандері звання Героя України,
вшанування учасників боротьби за незалежність України у XX і XXI століттях
не вщухатимуть ще довго, тому нам варто почати з маленьких кроків у
подоланні стереотипів, які утвердилися в суспільній свідомості...

Микола Посівнич

Степан Бандера

© Посівнич Микола, текст та ілюстрації, 2015

© Книжковий Клуб «Клуб Сімейного Дозвілля», видання українською мовою,
2015

© Книжковий Клуб «Клуб Сімейного Дозвілля», художнє оформлення, 2015

Передмова

Щоб зрозуміти якусь добу чи якийсь народ, треба зрозуміти їхню філософію.

Бертран Рассел

«Бандеризація України – головна загроза Росії». Така сентенція з 2002 р.
з'являється в багатьох засобах масової інформації Росії, і в пересічного
читача чи слухача постає логічне запитання: то хто такий Степан Бандера,
яка його політика і яку загрозу він становить для Російської Федерації
тепер або ж СССР 1959 р.?!

Хто він? Герой?! Зрадник?! Символ?! Колаборант?! Фашист (чи все ж таки
нацист)?

Дискусії навколо надання Степанові Бандері звання Героя України, вшанування учасників боротьби за незалежність України у XX і XXI століттях не вщухатимуть ще довго, тому нам варто почати з маленьких кроків у подоланні стереотипів, які утвердилися в суспільній свідомості.

Постать Бандери повернулася в незалежну Україну 1991 р. й опинилася в епіцентрі боротьби як символ українського визвольного руху та неодноразово використовується в політичній боротьбі. Визнання Бандери – свідчення зрілості України як держави, що сама вирішує, яких героїв їй шанувати і яке майбутнє будувати.

Однак після 105-ї річниці від дня народження і 55-ї від убивства його постать і надалі залишається міфологізованою. На сході України, не кажучи вже про Росію, Польщу, Чехію, Німеччину, Степана Бандеру знають лише як фанатичного терориста, котрий застосовував усі методи для досягнення своїх цілей, а це має мало спільного з його реальною діяльністю та поглядами.

У зв'язку із сучасними подіями в Україні: Майданом Гідності, окупацією Росією Криму та веденням нею прихованої (гібридної) війни на Донбасі – протягом останнього часу відвідуваність в Інтернеті сторінок про Степана Бандеру різко зростає. Присвячену йому сторінку в російській Вікіпедії відвідало близько мільйона людей. На загал російські засоби масової інформації констатували, що в Україні до влади прийшли «бЕндерівці» (можливо, жителі чи вихідці з міста Бендер у Молдові) – і майже одразу ж 520 тисяч переглядів сторінки про те, хто ж насправді такий Степан Бандера, було зафіксовано саме в україномовній Вікіпедії. За даними Google Trends – сервісу, який аналізує пошукові запити користувачів у всьому світі за кількістю, ідеолог українського націоналістичного руху обійшов легендарного революціонера Ернесто Че Гевару. Значний інтерес особа Бандери викликала в Молдові, Білорусі та Казахстані, а також на англійській, німецькій, чеській та інших версіях статті. Пропаганда свого домоглася – кращий піар придумати годі. Та навіть мертвий Степан Бандера декому дуже заважає, бо як інакше пояснити те, що 17 серпня 2014 р. у далекому Мюнхені вандали сплюндрували його могилу.

На жаль, в українському варіанті трактування Бандери іде за старим радянським зразком: під Леніним розуміємо партію, а під партією – Леніна... Бути символом українського визвольного руху за життя й відчувати відповідальність за свої вчинки є найвищим тягарем для героя. Про це писав Степан Бандера: «Мушу Вам щиро сказати, що мені дуже важко. Гнітить мене невимовно те, що з моїм ім'ям зв'язуються найбільші цінності нашої боротьби, куплені працею, великими жертвами і кров'ю Найкращих Друзів. Чуюся негідним служити за символічне зосередження тих вартостей українського визвольного руху. Під тим моральним тягарем людина слаба, все бачить, як мало сама внесла до спільних надбань, яка безмежна різниця між власним вкладом, власною спроможністю і власною вартістю та тим, що має репрезентувати й очолювати. Репрезентація – це не мое діло, не маю для цього жодних диспозицій і чуюсь зле в такій ролі. Змістом мого життя досі була боротьба, так і мусить бути далі. Не можу боротьби репрезентувати, коли не беру в ній участі. На репрезентанта „за склом“ не надаюся».

Так видається, що сподівання частини українського суспільства, сформульовані в сентенції «Бандера прийде, порядок наведе» та в назві «Бандерштат», є репрезентацією «за склом» особи, а не дії. Парадоксальним є й те, що наші політики й громадські діячі проголошують бандерівські гасла, але не дотримуються їх. Бандеризація, на думку автора, та й, мабуть, у розумінні кремлівського режиму на чолі з Путіним, полягає в тому, щоб діяти й думати в інтересах України...

Як не дивно, у цьому контексті Провідник ОУН залишається й досі однією з найменш вивчених постатей українського визвольного руху. Життєвий шлях визначного борця за волю ще не здобув належної уваги з боку істориків у незалежній Україні, йому присвячено лише публіцистичні твори, невеликі статті та енциклопедичні довідки. Тож про цього діяча інформація вже з'явилася, але зробити належний аналіз діяльності та визначити його місце в історії українська історична наука ще не спромоглася. Сучасним дослідникам належить дати ґрунтовну оцінку Степанові Бандері як людині, творцю й інтерпретатору націоналістичної ідеології, організаторові й лідеру ОУН 1930–1950 рр.

Своєю чергою поляки, росіяни, євреї, чехи, німці та представники інших національностей активно дискутують про його місце й роль в історії. Безперечно, сучасні події надаватимуть дискусіям нового спрямування, розвінчуватимуть старі міфи й стереотипи, створюватимуть нові. На думку автора, постать Степана Бандери потрібно виводити з біло-чорних тіней, забронзовіння й подавати його погляди, вчинки та умови прийняття тих чи інших рішень у контексті історичних реалій, а не сучасних світоглядних позицій.

Родина

Для рідного краю,

для меншого брата

І сили, і душу свою положи.

Не жди, яка буде за те тобі плата,

Ніякої плати не жди, а служи!

Іван Франко

Родина Бандер походить із м. Стрий, що на Львівщині, де проживала в передмісті Лани і переважно займалася рільництвом і домашнім господарством. Щодо походження прізвища Бандера існує багато версій. За найбільш поширеною, з латини староукраїнською означає «прапор»; можливо, мало значення «керівник», «провідник», «проводир», «той, що попереду».

Отець Андрій Бандера

Дід Степана Бандери був дяком у церкві Благовіщення Пренепорочної Діви Марії.

Отець Андрій, батько Степана Бандери (11 грудня 1882, Стрий, нині Львівська обл. – 10 липня 1941, Київ), був відомим громадсько-політичним діячем, священником УГКЦ у селах Старий Утринів і Бережниця Калуського повіту (1913–1919, 1920–1933), Воля Задеревацька (1933–1937) та Тростянці (1937–1941). 1902 р. закінчив Стрийську гімназію. Співпрацював із журналом «Молода Україна». 1918 р. – організатор встановлення української влади у м. Калуш, формував військові загони із селян. Депутат Української національної ради ЗУНР у Станиславові (нині Івано-Франківськ). 1919 р. був військовим капеланом 9-го полку 3-ї Бережанської бригади II корпусу УГА (Української галицької армії). Разом із військами відступив за Збруч, але 1920 р. повернувся. Член УВО (Української військової організації). У 1928 і 1930 рр. був заарештований разом із сином Степаном. 22 квітня 1941 р. за звинуваченням у переховуванні члена ОУН Володимир Стефанишина був заарештований НКВД разом із доньками Володимирою й Оксаною, вивезений до Києва. На слідстві визнав себе націоналістом, прихильником збройної боротьби проти радянської влади. 8 липня 1941 р. засуджений до страти. Розстріляний у Києві. 8 лютого 1992 р. реабілітований прокуратурою України.

Мати Мирослава (2 серпня 1887, с. Бережниця, нині Калуський р-н, Івано-Франківська обл. – 22 квітня 1921, с. Старий Утринів, нині Калуський р-н, Івано-Франківська обл.) походить із родини священника УГКЦ Володимира Глодзінського. Восени 1906 р. одружилася з о. Андрієм Бандерою. Мати сімох дітей: Марти-Марії, Степана, Олекси, Володимири, Василя, Оксани, Богдана, Мирослави (померла немовлям). Хворіла на туберкульоз.

Усі діти отця Андрія й Мирослави Бандер були послідовними продовжувачами національно-визвольної боротьби своїх батьків.

Сестра Марта-Марія (22 червня 1907, с. Старий Утринів, нині Калуський р-н, Івано-Франківська обл. – 13 листопада 1982, смт Сухобузимське, Красноярський край, Російська Федерація) – громадська діячка, педагог. Після закінчення Стрийської учительської семінарії брала активну участь у громадсько-культурній діяльності. 1936 р. вступила в ОУН, співпрацювала з Володимиром Стефанишином, Миколою Андрусівим, керувала Долинським районним проводом жіночої сітки. 22 травня 1941 р. її без суду і слідства відправили етапом на Сибір. Від липня 1941 р. до 9 лютого 1942 р. перебувала із сестрою Оксаною на спецпоселенні в с. Живий Ключ Козачинського району Красноярського краю. Обидві працювали різноробами в колгоспі «Серп і молот». Згодом проживали у с. Шуликове, а від 1953 р. – у с. Сухобузимське Красноярського краю. 1953 р. пробули два місяці в Москві, де сестер допитували, шантажували й вимагали засудити діяльність

брата та звернутися до учасників збройного підпілля ОУН із проханням припинити боротьбу. Не досягши бажаного результату, КГБ відправив Марту й Оксану на заслання. Зі спецпоселення М. Бандера звільнена 4 березня 1960 р., але повернутися в Україну їй не дозволили. 1990 р. її останки перевезли спочатку до Львова, у кафедральний собор Святого Юра, а потім перепоховали на цвинтарі в Старому Угринові.

Марта-Марія Бандера

Брат Олександр (25 березня 1911, с. Старий Угринів, нині Калуський р-н, Івано-Франківська обл. – кінець липня 1942, Освенцім, Польща) – активний діяч ОУН, доктор економічних наук. Закінчив Стрийську гімназію й агрономічний факультет Львівської політехніки. Член ОУН із 1933 р. Того ж року виїхав до Італії, де продовжив навчання в Римській вищій школі економічно-політичних наук і успішно захистив дисертацію. Працював у Римській станиці (підрозділі) ОУН. Після проголошення 30 червня 1941 р. Акта про відновлення Української держави переїхав на Львівщину. Для влаштування на роботу його викликали у Львів в «Arbeitsamt», де він був заарештований гестапівцями. Допитували його в тюрмах Львова і Кракова. З 22 липня 1942 р. – у концтаборі Освенцім, в'язничний номер – 51020. Був закатований польськими фольксдойчами. Своею смертю спричинився до полегшення становища українських політв'язнів: його дружина-італійка звернулася до свого уряду, і той надіслав запит до Берліна, що змусило адміністрацію концтабору в Освенцімі розмістити українців в окремому приміщенні, виводити окремою бригадою на роботу, щоб унеможливити зіткнення з поляками.

Олександр Бандера

Сестра Володимира (10 березня 1913, с. Старий Угринів, Калуський р-н, Івано-Франківська обл. – 11 липня 2001, Стрий, Львівська обл.) – громадсько-культурна діячка. Після смерті матері (22 квітня 1921 р.) нею опікувалася тітка Катерина Антонович. 1932 р. закінчила Стрийську гімназію й повернулася до рідного села. 1933 р. разом із батьком переїхала до с. Воля Задеревацька. Того ж року вийшла заміж за священника Федора Давидюка. Разом із чоловіком працювала в селах Стільське Миколаївського району

Львівської області (1934–1938), Брошнів Долинського району Івано-Франківської області (1938–1940), Голинь Калуського району Івано-Франківської області (1940–1944), Биличі Горішні Старосамбірського району Львівської області (1944–1945), Тершеві того ж району (1945–1946). У січні 1946 р. Давидюки перейшли на парафію до Борислава Львівської області. Подружжя брало активну участь у громадсько-культурному житті, працювало в товаристві «Просвіта», таємно підтримувало діяльність ОУН і УПА. 23 березня 1946 р. їх заарештували, а шестеро їхніх дітей відправили до дитячого будинку. 7 вересня 1946 р. Володимира Бандера-Давидюк разом із чоловіком була засуджена військовим трибуналом МВД на 10 років виправно-трудових таборів і 5 років позбавлення прав із конфіскацією майна. Покарання відбувала на станції Ришоти в Красноярському краю. Через 6 років переведена до табору «Карабас» у Казахстані. Звідси направлена на цементний завод, а відтак до Спаського табору. 1953 року етапована до Москви, де просиділа в опричній камері шість місяців. Від неї та сестер Марти й Оксани, яких також привезли туди, на допитах у Лефортовській тюрмі домагалися осуду діяльності їхнього брата Степана. Жодна з жінок не погодилася. Після цього Володимиру Бандеру повернули в Спаськ, де вона перебувала до закінчення терміну ув'язнення. Звільнена 29 лютого 1956 р., але ще три місяці поневірялася на спецпоселенні в Караганді. Повернувшись в Україну в червні 1956 р., проживала з дочкою Мирославою в с. Козаківка Долинського району Івано-Франківської області. У березні 1995 р. переїхала до Стрия, де мешкала разом із сестрою Оксаною. Похована на місцевому кладовищі.

Василь Бандера

Брат Василь (12 лютого 1915, с. Старий Угринів, Калуський р-н, Івано-Франківська обл. – 21 липня 1942, концтабір Освенцім, Польща) – провідний діяч ОУН. Закінчив Стрийську гімназію, агрономічний факультет Львівської політехніки та філософський факультет Львівського університету. Протягом 1937–1939 рр. – член Львівського повітового проводу ОУН. З 1939 р. – в'язень концтабору Береза Картузька. Наприкінці жовтня 1939 р. разом із братом Степаном перебрався до Кракова. Учасник II ВЗ ОУН. Після проголошення Акта відновлення Української держави 1941 р. – референт СБ Станіславівського обласного проводу ОУН. 15 вересня 1941 р. разом із членами цього проводу Романом Малащуком, Євгеном Лозинським, Богданом Рибчуком був заарештований гестапо. Перебував у тюрмах Станіслава, Львова, Кракова. 20 липня 1942 р. потрапив до німецького концтабору в Освенцімі, в'язничний номер – 49721. Як і брат Олександр, зі згоди гестапівського офіцера Грабнера вбитий польськими фольксдойчами Юзефом Кралем і Сташеком Подкульським.

Оксана Бандера

Сестра Оксана (22 грудня 1917, с. Старий Угринів, Калуський р-н, Івано-Франківська обл. – 24 грудня 2008, м. Стрий, Львівська обл.) – громадський діяч, педагог. Після смерті матері виховувалась у тітки Людмили, дружини отця Чорторийського у с. Кобиліволоках Тереховлянського району Тернопільської області. 1933 р. повернулася до батька в Старий Угринів. Навчалася в Стрийській гімназії. 1936 р. з Тросянцем разом із членом ОУН Миколою Стефанишиним, сестрою Мартою та іншими здійснила похід на гору Маківку, щоб вшанувати пам'ять січових стрільців. У 1939–1941 рр. учителювала у с. Тросянець Долинського району Івано-Франківської області, брала активну участь у діяльності «Просвіти». Уночі з 22 на 23 травня 1941 р. НКВД провів обшук у помешканні батька, у якого вона жила разом із сестрою Мартою. Усіх було заарештовано й відправлено в Долину. Оксану заслали в Красноярський край. 1953 р. її разом із Мартою привозили на допити в Москву. Протягом двох місяців їх змушували виступити з прилюдною заявою про незгоду з діяльністю С. Бандери та звернутися до учасників Збройного підпілля ОУН з проханням припинити боротьбу. Формальне звільнення зі спецпоселення одержала 23 лютого 1960 р., але повертатися в Україну під різними приводами їй не дозволяли. До Львова О. Бандера прибула 5 липня 1989 р. Дещо пізніше вона переїхала до дружини брата Василя в Івано-Франківськ, а незабаром оселилася в сестри Володимирі, яка мешкала разом із дочкою М. Давидюк у с. Козаківці Долинського району. Від 1995 р. – почесний громадянин Стрия, де й проживала. Указом Президента України Віктора Ющенка від 20 січня 2005 р. нагороджена орденом княгині Ольги III ступеня.

Богдан Бандера

Брат Богдан (Митар, 4 квітня 1919, с. Старий Угринів, Калуський р-н, Івано-Франківська обл. – дата й місце смерті невідомі) – член ОУН. Навчався в Стрийській та Рогатинській гімназіях. Від листопада 1939 р. – у підпіллі. Нелегально перейшов радянсько-німецький кордон. Рік навчався в Холмській гімназії. 1940 р. – член Станіславського обласного проводу юнацтва ОУН. У червні 1941 р. був серед тих, хто проголошував у Калуші Акт відновлення Української держави. Був у складі похідних груп ОУН на південно-східну Україну (Вінниця, Київ, Дніпропетровськ, Херсон). Можливо, керував Херсонським обласним проводом ОУН. Достовірних відомостей про

останні роки життя не знайдено. Найбільш поширена версія про те, що його розстріляли 1943 р. в Херсоні німецькі окупанти. За іншими даними, його бачили в листопаді 1944 р. у Чорному лісі.

Осип Бандера

Дядько Осип (2 січня 1896, м. Стрий, Львівська обл. – 7 листопада 1981, Гастонбург, штат Коннектикут, США) був активним громадсько-політичним діячем. Навчався в Стрийській класичній гімназії, член «Пласту» (гурток під проводом Віктора Ковалю) з 1912 р. 1914 року вступив до лав Українських січових стрільців (УСС), у перший полк, у ранзі підхорунжого. Брав участь у боях біля сіл Попелі, Сілець (1914), над річками Гнила Липа та Золота Липа (1915), на горі Лисоня (1916). 30 вересня 1916 р. потрапив у полон. Етапом відправлений у Симбірськ (сучасне місто Ульяновськ). У квітні 1917 р. переїхав до Києва. Улітку 1918 р. підвищений у званні до хорунжого та відправлений із кошем УСС на Херсонщину. Під час українсько-польської війни 1918–1919 рр. був у IV Золочівській бригаді УГА, був поранений у боях. Брав участь у боях УГА на Східній Україні. Арештований більшовиками, пізніше – поляками. Закінчив Віденський університет (1925), за фахом інженер. 1926 р. одружився з Марією Антонович. Працював у Стрию торговельним референтом у Повітовім союзі кооперативів. 1932 р. відкрив галентарійну крамницю. У 1941–1944 рр. працював посадником м. Стрий. У червні 1942 р. арештований гестапо. Улітку 1944 р. родина емігрувала до Німеччини, а згодом – у США. Спершу працював сторожем у школі, згодом – в Українському кооперативному банку. Активний член товариства «Стрийщина» та Братства січових стрільців.

Володимир-Микола Бандера

Син Осипа Володимир-Микола (11 грудня 1932, м. Стрий, Львівська обл.) також став активним громадсько-політичним діячем. Закінчив початкову школу в Стрию. З 1944 р. в еміграції. Продовжував навчання в українських таборах для переміщених осіб у Німеччині, матуральний іспит склав у Мюнхені 1949 р. Там познайомився з двоюрідним братом Степаном і за його порадою почав студіювати економіку. З 1950 р. у США. Працював на тютюнових плантаціях. 1954 р. закінчив Коннектикутський університет. Захистив

докторат на тему «Чужинецькі капітали в Східній Європі» в Каліфорнійському університеті (1960). Працював доцентом, професором (1960-1972) Бостонського коледжу, з 1972 р. – університету «Темпел» у Філадельфії. Член Наукового товариства ім. Т. Шевченка (НТШ) з 1970 р. Досліджує міжнародні економічні відносини, економіку Галичини між двома світовими війнами та України в складі СРСР. Понад тридцять років у НТШ спільно з іншими дослідниками підготовляє матеріали про українську діаспору. Автор статей і один із редакторів економічної частини англomовної «Encyclopedia of Ukraine». Улітку 1992 р. викладав в Інституті менеджменту при Львівському університеті ім. Івана Франка курси міжнародної економіки та бізнесу. Активно опікується меморіальними музеями Степана Бандери.

Дитинство

Воскресають лише там, де є могили.

Фрідріх Ніцше

Народився Степан Бандера 1 січня 1909 р. у селі Старий Угринів, тепер Калуського району Івано-Франківської області, у сім'ї греко-католицького священика. У цей період Галичина належала до Австро-Угорської імперії. Через чотири дні він був хрещений у місцевій церкві на честь святого первомученика Степана.

В автобіографії Степан Бандера зазначає: «Дитячі роки я прожив в Угринові Старому, в домі моїх батьків і дідів, виростаючи в атмосфері українського патріотизму та живих національно-культурних, політичних і суспільних зацікавлень. Вдома була велика бібліотека, часто з'їжджалися активні учасники українського національного життя Галичини, кривні і їхні знайомі, наприклад, мої вуйки: Павло Глодзінський – один з основників „Маслосоюзу“ і „Сільського Господаря“ (українські господарські установи), Ярослав Весоловський – посол до Віденського парламенту, скульптор Михайло Гаврилко й інші. Під час Першої світової війни я пережив дитиною-юнаком чотирикратне пересування воєнних фронтів через рідне село в 1914–15 і 1917 рр., а в 1917 р. важкі двотижневі бої. Через Угринів переходив австрійсько-російський фронт, і наш дім був частинно знищений гарматними стрільбами. Тоді ж, літом 1917 р., ми спостерігали прояви революції в армії царської Росії, прояви національно-революційних зрушень і велику різницю між українськими та московськими військовими частинами... До народної школи я не ходив взагалі, бо в моєму селі, як і в багатьох інших селах Галичини, школа була не чинна від 1914 р. з уваги на покликання учителя до війська та інші події воєнного часу... Від листопада 1918 р. наше родинне життя стояло під знаком подій у будівництві українського державного життя та війни в обороні самостійності. Батько був послом до парламенту Західно-Української Народної Республіки – Української Національної Ради в Станиславові і брав активну участь у формуванні державного життя в Калушині. Особливий вплив на кристалізацію моєї національно-політичної свідомості мали величні святкування і загальне одушевлення злуки ЗУНР з Українською Народньою Республікою в одну державу в січні 1919 р.».

Родинний дім Бандер у с. Старий Угринів

Значним чином змінила життя родини Бандер евакуація навесні – влітку 1919 р. Близькі відмовляли від цієї подорожі у военний час із сімома дітьми віком від 1 до 10 років. Отець Андрій боявся не так власного арешту польською поліцією, як знущань або розправи окупаційних військ над родиною. Забравши найпотрібніші речі та велику родину на два вози, вирушив на схід і заїхав до с. Ягольниці, до отця Володимира Антоновича, який був одружений із Катериною Глодзінською – рідною сестрою дружини Мирослави. Згодом отець Андрій вирушив на фронт, а дружина з дітьми повернулися до Старого Угринова. Дорогою Мирослава застудилася й важко захворіла. Відсутність господаря в хаті, брак лікарської допомоги, постійні нестатки й переживання за дітей спричинили розвиток туберкульозу. Лікування доктора Курівця з Калуша було безуспішне, і Мирослава померла на 32-му році життя, осиротивши сімох дітей. Ця рання смерть матері значним чином вплинула на С. Бандеру. Коли отець Андрій повернувся зі Східної України, його заарештували поляки. Після звернень капітули ГКЦ у Львові, а також його дядька – отця-митрата Андрія Білецького – отця Андрія звільнили, однак з того часу він проживав під постійним наглядом поліції. Такі випробування для батька із сімома дітьми не зламали отця Андрія, він намагався дати дітям початкову освіту, а також винаймати для них учительку. За спогадами сучасників, родина Бандер організувала в себе вдома хор, а одна із сестер зазвичай акомпанувала на фортепіано. Степан співав у хорі в Калуші в других басах. Микола Климишин згадував, що під час співу завжди ставав біля Степана, бо той дуже добре читав ноти і мав особливий слух. Малого Стефка родичі й сусіди характеризували як дуже наполегливого й цілеспрямованого: хоч би що собі задумав чи вбив у голову – так і зробить. Його не можна було переконати чи на інший бік перетягнути. Він не любив спокою, був дуже веселий і компанійський хлопець.

Дитячі роки Степана минули під впливом подій Першої світової війни, національно-визвольної боротьби 1917–1920 рр. та початкової діяльності Української військової організації (УВО).

Стрийська гімназія і «Пласт». Львівська політехніка

Школа готує нас до життя у світі, такого не існує.

Альбер Камю

Пластуни стають на службу ідеалам Української Нації.

А найвищим ідеалом Української Нації уважаємо створення та закріплення Самостійної, Суверенної, Соборної Держави.

Резолюція Верховної Пластової Команди від 19 листопада 1927 р., Львів

Степан Бандера, як і багато його ровесників, пережив гіркоту поразки ЗУНР та становлення польської окупаційної влади. Небажання й надалі терпіти такий стан речей приводило молодь до лав УВО. Основним її завданням було зберегти військові кадри для подальшої визвольної боротьби за українську державність. Цей старт відіграв визначальну роль у формуванні світогляду С. Бадери. Доля поставила перед ним і тисячами інших юнаків і дівчат вибір – бути поневоленими чи боротися за свободу.

У вересні 1919 р. Степан Бандера успішно склав вступні іспити й почав навчання в Стрийській гімназії. До народної (початкової) школи він не ходив, бо школу закрили з початком війни 1914 р., а базові знання здобував від родичів, передусім дідуся, священника ГКЦ Володимира Глодзінського. Українські гімназії примусово переводили на польську мову навчання. Класичні гімназії давали знання, виховуючи патріотів польської держави за планом і під контролем польських шкільних властей. Слабке здоров'я малого Стефка та незнання польської мови й латини дуже непокоїли матір Мирославу. У першому семестрі з половини предметів він мав задовільні оцінки й жодної відмінної. Це пояснювалося відсутністю знань ще з початкової школи. Згодом, у другому семестрі, він мав добрі й дуже добрі оцінки.

Сім'я отця Андрія Бандери (зліва направо): 1-ша – Марта-Марія, 4-й – Олександр, 6-й – о. Андрій, 7-й – Степан, 9-та – Володимира. Інших осіб не ідентифіковано

1920 року за намальовані в зошитах і книжках українські тризуби одинадцятирічного Степана побили двоє польських поліцейських у стрийському відділку. Тоді його вперше назвали маленьким бандитом. Хлопцеві було прикро, що він не міг дати відсіч. З поліції його забрав дідусь Михайло, запевнивши поліцейських, що такого більше не буде. Юний революціонер із притаманним йому великим гумором розповідав про свої героїські подвиги і переживання. За спогадами однокласника Ярослава Рудницького: «Такі речі, як кинути огризком у вивішений у класі портрет [керівника Польської держави Йозефа] Пілсудського чи зійти на таємні сходи... належали до порядку дня».

Бандера був амбітною людиною, ставив перед собою тільки надзавдання та з дитинства готував себе до великої місії. Почувши розповідь про героїзм члена УВО Ольги Басараб, яка загинула під час тортур у польській тюрмі у Львові, 14-річний Степан Бандера почав випробовувати на собі такі самі

тортури, які застосовувала польська поліція до жінки. А колись прив'язав себе до дерева догори ногами й так висів кілька годин, доки отець Андрій Бандера не наказав слугам його зняти. Свої вчинки хлопець пояснював бажанням перевірити власні витривалість і силу волі та підготуватися до майбутньої боротьби.

На перших порах його батько о. Андрій не дуже прихильно ставився до таких ексцесів сина Степана, але той мотивував таку свою поведінку тим, що колись його будуть мучити ще не так і він готується до цього. Надалі він також підготовлявся до майбутніх знущань та катувань: бив себе канчуками, ремінними пасами, зазначаючи, що в майбутньому буде запекла боротьба й застосовуватимуть різні тортури.

Гімназист Степан Бандера

Описуючи гімназію й шкільних товаришів, Ярослав Рак зазначав: «Я вперше стрінув Бандеру в році 1922 по вакаціях, коли я з родиною перенісся до Стрия. Я застав його в класі 4-ій „Б“, в Українській бурсі, на другому поверсі, остання класа на полудне від вулиці Крашевського <...>. Стефко Бандера сидів у передостанній лавці при вікні. Він мав таку звичку, що тим людям, яким він не вірив і до яких ставився з погордою, не дивився в очі, лише дивився якраз у вікно. Він був низького росту, шатен, на бік зачесаний, дуже бідно одягнений. Ходив він між іншим у такий, ніби пластовий сорочці, з яскраво зеленими гудзиками, у рейтузах-райтках[1 - Галіфе.] попелястого кольору, штруксових, і в „штуцах“[2 - Нарукавники.], без краватки. Все те дуже бідно виглядало. Сам він був низький, непоказний, мав непропорційно довгі ноги і, здається, після якогось запалення колін чи суглобів, якимось так ненормально ходив. То не впадало так дуже в очі, але коли ближче було приглянутися, то було видно, що його хід був ненормальний. Бандера був найліпшим учнем, найкраще вчився <...>. Але всі [польські] професори були проти Бандери, бо він ворожо до них ставився, нікому не хотів придобуватися, завжди все знав, як кажуть, усіх мав під зап'ястком, і не любив професорів. Отже вони його війтом [старостою] класи не вибрали. Хоч засадничо сам Бандера не любив ставати до професора, виступати в обороні всіх чи пискувати <...>. Коли професор його запитав, він відважно відповідав, говорив, не ніяковіючи, але ніколи не висувався першим. Але професори Бандеру респектували [поважали], бо він був здібний і мав пошанівок у своїх товаришів <...>. Ми не раз мали нагоду бачити цього юнака, як ставав в обороні покривдженого товариша чи друга. У нас родився респект [повага] до нього, а в професорів пошанівок. Кожний крок, що його передумував наш друг, був завершений, на дешеву емоцію він не йшов. Бувало, наприклад, що деякі учителі любили ставляти запитання „хто знає“, щоб учні підносили руки вгору. Він ніколи цього не робив, хоч запитаний, виявляв, що знає те, про що йшло професорові. З-поміж акцій, які треба було вести в класі, звичайно такі, що не мали апробати

[затвердження] нашого друга, могли не вдатися, а зате ті, що їх він передумав, беручи аргументи „за“ і „проти“, вдавалися. Не вважав себе „героєм“ у часі вдачі і других остерігав перед такою назвою, але з невдачі вмів витягнути висновок і бачити, що треба поправити».

1922 року Степан Бандера два місяці перебував у стрийській лікарні з водянкою колінного суглоба. Однак відсутність на заняттях не вплинула на успішність, яка була найкращою за роки навчання. Протягом навчального періоду 1922–1924 рр. він пропустив 172 лекції через хворобу.

На допитах НКВД 1941 р. отець Андрій Бандера писав про цей період так: «Коли почали діти підростати і треба було посилати їх до гімназії, треба було ще більше часу обернути на вишукання нових джерел доходів з господарки, бо доходи станові були дуже малими в порівнянні зі зростаючими з року на рік видатками, зв'язаними з формуванням дітей. До гімназії ходили діти в Стрию, мешкаючи у свого дідуса старенького і бабки, які не в силі були як слід зайнятись вихованням внуків, а здебільшого старались тільки про прохарчування їх, та прохав, щоби пильно вчилися предметів і переходили щорік у вищий клас. В польських гімназіях тяжко приходилось видержувати українцям шкільний режим, багато тратило роки, багато проганяно цілком зі шкіл, а то й арештовано. Сини мої, познайомившись з обставинами, старались пізнати рідню історію, висміювану вчителями-поляками, вічно читаючи багато, не тільки книжки з гімназійної бібліотеки, але також з українських місцевих установ чи приватних, а також розвивати і гартувати тіло вступаючи в члени „Пласту“».

Під час навчання в гімназії Бандера мав різні оцінки. Найважче йому давалися польська мова й історія, німецька, грецька мови й латина, а успішні мав оцінки з точних наук, співів, та й поведінка була доброю й дуже доброю. В атестаті зрілості під час закінчення гімназії від 27 травня 1927 р. у результаті іспитів Степан Бандера здобув такі оцінки: «задовільно» – польська мова, історія; «добре» – німецька, латинська й грецька мови, природознавство, тілесні вправи (фізкультура); «дуже добре» – руська (так тоді польська шкільна влада вперто іменувала українську) мова, релігія, математика, фізика, пропедевтика (вступ до) філософії. Під час навчання він мав дуже гострий конфлікт і був постійно переслідуваний професором Больським, за рік був відсутнім на 121 лекції з неоправданих причин, тому заледве зумів скласти випускні іспити з польської мови й історії.

Навчатися в гімназії Степан мав змогу завдяки тому, що помешкання й утримання йому й іншим братам і сестрам забезпечували дідусь Михайло і бабця Розалія, які вели власне господарство у Стрию. Як у батька, так і в діда під час навчального року він працював по домашньому господарстві, переважно на городах, у вільний від навчання час. За споминами його дядька Осипа Бандери: «У 1919 році привезли малого Степана до наших родичів у Стрию, і тут почався його гімназійний період. У перші місяці хлопець почувався зле, бо в хаті, крім діда, бабусі та прислуги, не було з ким розважитися, до того ж тужив за селом і товаришами, з якими зростав в Угринові. У наступних роках приїжджали інші діти, і в хаті було гамірно й весело. Усі вони були пильні та здібні й без труднощів кінчали школу. Степан вступив до „Пласту“ та інших гімназійних гуртків, був товариський і радо помагав товаришам у науці. У вільні хвилини теж радо допомагав бабусі в домашній господарці, й родина любила його, а особливо бабусю. На

вакації та рокові свята діти виїжджали до батька на село, помагали йому в господарці, головнo в саду та на пасіці, де було 120 пнів[3 – Вуликів.], а також улаштовували прогулянки в карпатські верхи. Не цуралися також села: читали доповіді, оживили аматорський гурток і були душею читальні „Просвіти”».

За спогадами, у юнацькі роки Степан Бандера добре співав (особливо любив організовувати спів патріотичних пісень та написаних ним коломийок), добре грав на гітарі й мандоліні, у «Пласті» виконував обов'язки барабанщика. У гімназії на перервах Бандера вправлявся в боротьбі зі значно сильнішим противником. Це було прикриттям для сходин таємного гімназійного гуртка, а водночас практичною школою розв'язання проблеми національної справедливості. Друзі-гімназисти самостійно вивчали українську історію та літературу, вели патріотичні дискусії, які забороняла шкільна адміністрація, збирали кошти на Український таємний університет у Львові, поширювали підпільні видання УВО й прагнули здобути військову підготовку, щоб бути готовими до збройної боротьби за українську державність.

Мандрівка учнів і викладачів Стрийської гімназії до Моршина (травень 1925 р.). Степан Бандера 9-й зліва в другому ряді

Мало хто знає, що в 1922–1924 рр. Степан та Олександр Бандери (та майже всі мешканці Старого Угринева) були прихильно налаштовані до соціалістично орієнтованої Української радикальної партії. У пошуках справедливості на початку 1920 років брати Бандери могли стати українськими комуністами. З цього приводу Ярослав Рудницький згадував таке: «Був один із наших „червоних” товаришів, що старався затягнути нас у ліву таємну ячейку. Після двох чи трьох сходин і дискусій ми побачили, що нам не по дорозі з ними».

Бандера дуже добре грав у баскетбол (був «ліворукий плеймейкер»), відзначався при низькому зрості (159 см) феноменальною стрибучістю. Також він успішно грав у шахи, влаштовуючи симулянтку – гру одночасно на кількох шахівницях. Його улюбленим спортом була гімнастика: він міг на одній руці три рази вижиматися на турніку. Про цей період життя Степана Бандери Володимир Ерденбергер писав: «Вже в тому часі юнацького віку Степан відзначався іншою вдачею від своїх друзів, зокрема своїм завзяттям і дужанням. Він любив боротися з другими і часто виходив побідником, навіть у змаганнях зі старшими. Сил і завзяття було в нього багато, беручи до уваги його невеликий ріст, дрібну будову тіла і хлоп'ячий вік».

Склавши 1927 р. іспит зрілості, Бандера повернувся до батька в Старий Угринів, де займався домашнім господарством. Дослідник Андрій Сова знайшов документ, датований 1 березня 1928 р., яким Степан Бандера звертався до Верховної Пластової Команди з проханням про звільнення від участі

в інструкторському таборі: «Низше підписаний, розвідчик ІІ. К[уреня] Ст[арших] Пл[астунів] імені Івана Богуна в Стрії просить Хвальну ВП Команду о звільнення його від вимоги до ІІІ. Пл[астового] Іспиту відбуття інструкторського табору. Вимоги цієї не міг виконати тому, що цілі вакації був зайнятий працею в Читальні і Кооперативі в рідному селі, Угринові Старім коло Калуша. Село це, цілком темне, спало до 1925 р. В Читальні не було жодної діяльності, Кооперативи не було взагалі. Щойно на вакаціях 1925. Підписаний дав 1 аматорську виставу, в 1926. Заложив Театрально-Співацький Гурток, а в 1927 р. Кооперативу. Тепер закладає Т-во „Луг“. В селі немає нікого, щоб займався цєю працею, тому підписаний мусів бодай вакації посвячувати цій справі. В тій самій цілі не зацікавився в році 1927/28 на університет, та лишився на рік в селі. З тої причини не може взяти участі в сьогорічному таборі. В таборі міг би бути найвище 2 тижні, бо колиб лишив розпочату працю на довший час, то опісля годі булоб зібрати все до купи. Тим більше що ново-заложене Т-во „Луг“ вимагає безупинного проводу та піддержування початкової охоти до праці членів. Бо ж колиб з самого початку розвою Т-ва був застій в праці, а що за тим слідує, й знеохочення то в цьому селі на довгий час замкнена б була дорога для всяких спроб освітньої та організаційної праці. Думаю, що причини зовсім оправдані, та що Хвальна ВП Команда узгляднить це прохання».

Із членами товариства «Луг» він проводив заняття з фізкультури й протипожежної безпеки, а також був одним із засновників місцевої кооперативи. За спогадами Осипа Базюка, польська поліція хотіла навіть арештувати Степана та отця Андрія, вважаючи, що під прикриттям «Лугу» проводився військовий вишкіл: «Коли польська поліція прийшла арештувати його, селяни збіглися, били в дзвони, обступили дім і кричали: „Ми вам Стефана не дамо!“»

Односельці з вдячністю згадували культурно-освітню роботу Степана в їхньому селі. Анастасія Іванюк розповідала: «Стефан завжди приїжджав зі студентами, скликав місцевих друзів і влаштовував прекрасні забави. Брав під сідло коні, вбирався в шаровари і шапку-кучму та з ними маширував; справжню Січ заводив. Скликав молодих хлопців й дівчат до резиденції священика та навчав їх хорового співу, співати службу Божу та різні церковні пісні, любив дуже колядувати». А Дмитро Івасютак згадував таке: «Я любив дивитися на його заняття з іншими... Дивлюся – хтось марширує. А він „Раз-два-три-чотири; раз-два-три-чотири“... Сказав нам дітям відійти далі. Він дуже строгий був... У нас він працював з хлопцями, заснував і вів гуртки. Усе казав: „Учитися, хлопці, треба“».

Під час літніх канікул 1925 р. у Старому Угринові Степан Бандера організував першу аматорську виставу, а наступного року заснував постійний театральний гурток. Про його акторські здібності розповідав Василь Рип'яняк за спогадами свого батька: «При читальні села Новиця був драматичний гурток і ставилась п'єса „Сватання на Гончарівці“». Стецька грав Степан Бандера... П'єса пройшла з великим успіхом, а Степан Бандера так натурально грав, що після вистави один з місцевих... хлопців підходить до мого батька й питає: «А тому хлопцеві, що грає Стецька, справді щось бракує...?»

Через важку хворобу (ревматизм колінних суглобів) його протягом двох років не приймали до «Пласту». Лише завдяки надзвичайним зусиллям, перемагаючи біль, і склав необхідні для вступу фізичні вправи. 1 жовтня 1922 р.

Бандеру зарахували до гуртка «Вовк» П'ятого пластового куреня імені князя Ярослава Осмомисла у Стрию. У 1920-х рр. пластуни самовиховувалися на основі 14 правил Пластового закону:

01. Пластун словний.
02. Пластун сумлінний.
03. Пластун точний.
04. Пластун ощадний.
05. Пластун справедливий.
06. Пластун увічливий.
07. Пластун братерський і доброзичливий.
08. Пластун зрівноважений.
09. Пластун корисний.
10. Пластун слухняний пластовій старшині.
11. Пластун пильний.
12. Пластун дбає про своє здоров'я.
13. Пластун любить красу і дбає про неї.
14. Пластун завжди доброї гадки.

Пластун Степан Бандера

Пластова присяга складалася співанням «Пластового обіту» та підписанням «Карти впису» (на жаль, першу облікову картку С. Бандери за 1922 р. виявити не вдалося), яку пластуни популярно називали «Пластовим словом честі». Завданням «Пласту», за словами С. Бандери, було плекати дух братерства серед своїх членів і виховувати їх за програмою скаутингу. Основним видом діяльності були мандрівки й табори, організовані в околицях Стрия та в Карпатах. Після піврічної підготовки і виконання вимог першої пластової проби 26 лютого 1923 р. С. Бандера склав свою першу Пластову присягу:

Красу я і щастя по всій Україні

Ширитиму, власний забуду мій труд,
Щоб зір свій від праці при згорбленій спині
Підняв часом в небо мій втомлений Люд[4 – Обіт-присягу
уклав один із засновників українського «Пласту» – доктор Олександр
Тисовський. Кожному рівню (пробі) підготовки пластуна відповідала певна
строфа присяги.]

Дуже цікавий спогад про першу пластову мандрівку Степана Бандери 1923 р.
до скель і урочищ в околиці села Бубнища в Карпатах (тепер скельно-
печерний комплекс «Скелі Довбуша») написав Володимир Ерденбергер (Дуко):
«Коли потрібно було вибратись на одну важкодоступну скельну ділянку,
спостережливий і найменший ростом Стефко першим спромігся вилізти на неї,
а відтак витягував наверх інших друзів. Біля вечірньої ватри він залюбки
слухав з уст бойківських вівчарів народні перекази про легендарного
опришка Олексу Довбуша та його побратимів. Вони поверталися з цієї
мандрівки через гору Ключ, щоб спеціально оглянути місця боїв і могили
українських січових стрільців».

12–14 липня 1924 р. С. Бандера взяв участь у першій обласній пластовій
зустрічі на Писаному Камені. З 1 липня 1929 р. відбувся тритижневий
мандрівний табір загону «Червона калина» за маршрутом крізь табір на гори
Сокіл, Високу, Ігровище, Сивулю, Кливу, Попадю, Спіскову, Яворову, Кичеру,
Мшану, Яйце, Людвиківку, Магуру, Либохору, Маківку. У ньому взяли участь
Степан Охримович, Володимир Ерденбергер, Степан Бандера, Богдан Чехут, Лев
Сенишин, Осип Грицак, Ярослав Падох, Євген Пеленський, Роман Яримович,
Ярослав Петріна, Осип Каратницький, Степан Янів, Іван Галій, Степан Геник,
Михайло Грицишин, Осип Карачевський, Степан Новицький, Остап Верхола,
Остап Савчинський, Володимир Дармохвал, Ярослав Спольський, Іван Стефанів.

Степан Бандера (2-й у другому ряді зліва) під час пластових мандрівок

Степан Бандера ходив із пластунами із загону «Червона калина» на панахиди,
що відбувалися щороку в першу неділю серпня на могилах січових стрільців
на горі Маківці. За спогадами Остапа Савчинського, саме там Степан Бандера
дістав пластове псевдо Баба. Упродовж усієї мандрівки він жартував, а коли
надходила найбільша тиша, починав співати: «Курінь є створений для нас, не
треба нам бабів!» Саму атмосферу мандрівки Остап Савчинський згадував так:
«Довкруги пахло холодною вологістю та розігрітою живицею, клейкою кров'ю
шпилькових дерев. Ішли мовчки і обережно. Як тільки під чиеюсь неуважно
поставленою ногою зрадливо тріскала суха гілка, зразу на чолі „гусака“
відвертався горбатий ніс та засмагле обличчя „Мортика“, який таким
„шепотом“ нагадував неуважному, що напевно довкруги одного кілометра всі
олені втікали... А ген там, на юнці, „Дрібнолиций“, поважно-жартівливий
[Степан Бандера]. Пластова кресаня далеко на потилиці з ремінцем на
підборідді. Службово. І все, коли була найбільша тиша, починав підтягати

своїм басом: „Курінь є створений для нас, не треба нам бабів!“ Усі безжурно усміхалися, тільки „Мортик“ сичав у злості, та знаним „шепотом“ притищував загорілого співака. І знову мовчки мандрували таємничі пластуни. Та не довго, бо ж не пройшло ще кілька запашних хвилин, як несподівано чистим голосом відважно покотилось між кедрові стовбури: „Не треба нам бабів“. Як на команду всі присіли в сміху. Курінний попереду ще дужче почервонів.

Степан Бандера з пластунами (перший справа) у с. Любинці Стрийського району Львівської області

– Чого боїшся, „Мортику“?! Та ж в цьому пралісі навіть лісового чорта не стрінеш, не то поліція? – сміючись відізвався „Баба“, придержуючись засади, що все краще противника атакувати.

– Та дай же спокій тим бабам! І будь же тихо, ти мала „бабо“! – загукав розсерджений „Мортик“. Зручно „пересадив“ понад старий вивертень – вітрами зломану лежачу ялицю і помандрував. А всі, мов гуси, вже мовчки за ним.

Однак активна пластова діяльність погано впливала на успішність С. Бандери в навчанні, і в навчальному році 1924–1925 рр. він здобув найгірші оцінки за час навчання в гімназії. Винятком була математика, за яку хлопець мав стабільно п'ятірки. З четвертого класу він давав постійні приватні уроки учням із математики, заробляючи на власні потреби, передусім на пластування й туристичні походи.

За даними Юрія Юзича, 16–17-річний С. Бандера у 1926–1927 рр. був виховником юнацького пластового гуртка. Він давав рекомендації для вступу в курінь Теодору Вішці, Осипу Николишину, Богдану Петріні та Володимиру Салдану. Пластовий карний (дисциплінарний) закон пластун Бандера порушував тричі й відповідав за законом. Найсерйознішим для Баби було друге уділення (пересторога), яке він отримав 25 березня 1924 р. Потім було ще два уділення (перше від 14 червня 1926 р.). Що такого поганого зробив юний Бандера, мабуть, так і залишиться для історії таємницею.

До Уладу українських старших пластунів (УУСП) С. Бандера вступив 15 жовтня 1927 р., а 27 квітня наступного року він склав другу Пластову присягу. У свідоцтві про відхід від 3 жовтня 1927 р. вказувалося: «Оден з чільних пластунів V куреня. Брав дуже видну діяльність в курені, як рівно ж в великій мірі причинився до здобуття першости для нашого куреня. Також, яко впорядчик, багато дослужився для куреня». Бандеру одноголосно нагородили III юнацьким відзначенням (похвала від Полкової команди) і II (похвальне визнання й подяка полкових сходи́н за жваву діяльність для добра куреня).

У травні 1927 р. старші пластуни загону «Червона калина» організували тритижневий стаціонарний наметовий табір. Згодом Бандера постійно ходив із пластунами на панахиди, які відбувалися щороку в першу неділю серпня на могилах січових стрільців на горі Маківці в Карпатах. Остап Савчинський (Медвідь) проводив кінозйомку цікавих епізодів із життя табору. Він згадував, що, коли всі пішли на заняття, 20-літній Степан Бандера (Баба) сидів один у шатрі проводу й готував реферат на вечірню ватру. Він вирішив у цей час відзняти деякі сюжети, запропонувавши Бандері художньо попозувати на кінокамеру. «На таке „Бабу“ не треба було довго намовляти. Він сховався в шатрі і за хвилину повідомив мене бути готовим з апаратом. Безшелесно відчинилась шатрова завіса. В дещо темнішому отворі з'явилась дивна, страшна потвора, з густими шрамами пошматованого лиця... загорнута в біле простирадло, згорблена, з палицею, повільно виступала зі свого шатра. Він цілковито змінився і ані трішки не був подібний на себе. Шнурком поперев'язуване лице, як шинка, глибокими шрамами спотворило його».

Стоять зліва направо: Роман Ерденбергер, Богдан Рак, Степан Бандера, Володимир Дармохвал, Володимир Ерденбергер, Євген-Юліян Пеленський

Складаючи 28 травня 1928 р. пластовий іспит (рільництво, огородництво, годівля дробу, молочарство, шіткарство, переплетництво), у графі навпроти ощадливості юнак зробив запис: «За заощаджені гроші купив собі пластовий однострій та мандоліну». Протягом 29 травня і 1 червня 1928 р. Бандера складав III пластовий іспит (картографія, рятівництво, знакування, самостійність, плавання, ощадність, служба). Він навчився точно визначати відстані за топографічними мапами й планувати мандрівки. У його свідощті зазначено, що похибка в розрахунках становила лише 15 % за допустимих 25 %.

У ступені старшого пластуна до своєї третьої проби він долучив посвідку від 28 травня 1928 року: «Остсим посвідчуємо під словом чести, що Бандера Степан, розвідник II куреня Старших Пластунів імені Івана Богуна в Стрию за заощаджені гроші купив собі однострій та мандоліну». Документ засвідчили й підписали старші пластуни-розвідники Ярослав Падох та Осип Грицак. Ощадність як риса характеру, сформована в юнацтві, позитивно свідчила про С. Бандеру і в дорослому віці. Це було не тільки вміння накопичувати кошти, а також вміння їх правильно витратити та ділитися на користь нужденних.

У грудні 1928 р. Степан Бандера був уперше заарештований польською поліцією в с. Старий Угринів за антидержавну діяльність (організовування в м. Калуші листопадових свят-маніфестацій у 10-ту річницю створення ЗУНР 1918 р.) та 20–24 грудня перебував у Станіславівській тюрмі. У державному архіві Івано-Франківської області зберігся унікальний документ, який детально описував ув'язненого: зріст – 159 см; постать щупла; волосся

густе, темне, зачесане догори; лице бліде; чоло високе; очі блакитні; брови гладкі, чорні; ніс малий, простий; вуха малі; вуста середні; зуби здорові, але три відсутні; підборіддя вузьке; руки малі з короткими пальцями; ноги малі; постава й хода прості; вимова нормальна; володіє польською, німецькою й руською мовами; грамотність вища; власноручний підпис українською мовою.

19 грудня 1929 р. у Львові в Академічному домі на Другій курінній раді загону «Червона калина» Степана Бандеру обрали генеральним підскарбієм. Як скарбник він виявляв велику ініціативу для здобуття «пластового заробітку» під час різних свят, імпрез і виступів, виготовляючи з іншими невеликі срібні пластові відзнаки, які мали попит та давали прибуток; також пластуни пакували корицю та какао для «Народної торгівлі», розповсюджували газети. Для залучення коштів організовували виступи та концерти, вдалося купити кінопроектор, який демонстрував глядачам за плату короткометражні фільми. Значною мірою завдяки такій бізнесовій діяльності С. Бандери загін «Червона калина» зумів заробити близько тисячі польських злотих для виготовлення досить коштовного прапора з вигаптуваним кличем: «Не принести сорому українській землі!» Його проект розробили Орест Гладкий і Юліан Буцманюк, а посвячення таємно здійснив отець-митрат Йосиф Сліпий.

У липні 1930 р. діяв одномісячний табір за участю Бандери й ще 28 членів загону «Червона калина» біля села Крушельниця нині Сколівського району Львівської області. Він закінчився маршем на гору Маківку, де було відправлено панахиду на могилах полеглих січових стрільців. Комендантом табору був Ярослав Рак, бунчужним – Степан Новицький, писарем і референтом ватр – Ярослав Падох, кухарем – Володимир Ерденбергер, референтом піонерки та таборовим лікарем – Богдан Чехут, військовими референтами – Осип Карачевський і М. Поточняк, диригентом – Ярослав Рудницький. 3 серпня 1930 р. на Маківці Степан Бандера склав третю Пластову присягу на прапорі загону «Червона калина».

Після заборони польською владою «Пласту» 1930 р. Степан Бандера активно долучився до ОУН. Коли після Другої світової війни відновилася діяльність загону «Червона калина», він поновив членство та до смерті постійно підтримував зв'язок із куренем. Згодом його іменем назвали два юнацькі пластові курені: 23-й у Львові та 47-й у Ньюарку (США).

Студент Степан Бандера

У 1928–1934 рр. Степан Бандера навчався на агрономічному відділі Львівської політехніки. Під час допитів польської поліції Бандера так описував своє навчання: «У вересні 1928 р. я записався в Українську господарську академію в Подебрадах у Чехо-Словаччині. Однак на початку шкільного року довідався, що академію ліквідували і записи стали

недійсними. Записатися до Львівської політехніки я не міг, бо термін запису вже минув, тож поїхав до Кракова, де запис іще тривав. У Кракові я днів зо п'ять жив у свого шкільного товариша Івана Сондея, тоді студента Ягеллонського університету в Кракові, а зараз магістра права в Калуші. Проте зі Львова мені повідомили, що незважаючи на спізнення ще можна буде записатися до Львівської політехніки. Тому я забрав заяву з університету в Кракові й, повернувшись до Львова, записався на сільськогосподарське відділення Львівської політехніки, оселившись в Укр.[аїнському] акад.[емічному] домі. Під час навчання у Львівській політехніці, тобто у 1928–29 і 1929–30 рр., я мешкав переважно на квартирі, а в Українському академічному домі жив тільки на початку або в кінці періоду перед святами або канікулами. На квартирі жив разом із товаришами Осипом Тюшкою, Юрком Левицьким, братом Олександра, і Вациком Василем. У той час я був членом „Пласту“, „Просвіти“, „Рідної школи“, Товариства прихильників освіти, а також „Основи“, Товариства самопомочі студентів Львівської політехніки. У цьому товаристві я займався суспільною та освітньою роботою і час від часу їздив з доповідями по навколишніх селах; політичною діяльністю не займався. Я ще належав до філії Науково-педагогічного товариства ім. Петра Могили. Під час святкових канікул я перебував у свого батька в Старому Угринові, де займався освітньою і суспільною працею у „Просвіті“ та „Лузі“, а крім того, був членом співочого студентського гуртка при філії „Просвіти“ в Калуші».

За навчання в Політехніці у 1928–1932 рр. Степан Бандера заплатив 641 злотий, а також за кожен семестр 17–30 злотих за медичний огляд. За цей період він прослухав лекції з таких дисциплін: зоології, вступу до рільництва, економічно-рільничої географії, основ економіки, фізики, загальної хімії, петрографії (наука про гірські породи), геології, ентомології (наука про комах), мірництва, основ ветеринарної медицини, рільничої бактеріології, хімії, фізіології рослин, лісництва, рибальства, торгового права, механізації, технології, управління і організації рільництва; організація господарювання, молочарства, агрономії, машинознавства, геометрії, охорони рослин тощо. Їх читали польські і єврейські професори й доценти: Бак, Борковський, Врублевський, Войтан, Гурський, Міщинський, Малярський, Фулінський, Юрський та інші. У залікову книжку лектори записували кількість лекційних, семінарських, практичних годин, складені іспити, колоквиуми, захищені курсові роботи в навчальному році та замість оцінки їх зараховували, ставлячи лише свій підпис. Під час літніх канікул відбувалася обов'язкова виробнича практика та наукові мандрівки з викладачами. Останній запис у заліковій книжці зроблено 29 квітня 1933 р. Отримати диплом Бандері завадив арешт 14 червня 1934 р. під час літньої сесії (11–20 червня) та подальше ув'язнення.

Близький друг Григор Мельник так характеризував Бандеру-студента: «Сам він представлявся звичайно такими словами: „Степан Бандера, син отця-пароха з Угринова Старого, пошта Калуш“. Ніхто не міг тоді втриматися від сміху... Стефанова вдавана серйозність і сердитість завжди впроваджувала з місця веселий настрій і була безпосереднім вступом до обговорювання проблем, якими ми в даний момент займалися. Степан переплітав всякі дискусії доречними дотепами, деякими цитатами зі Святого Письма, висловами народної філософії чи з української літератури, переважно з поезії, і т. п. Любив теж наслідувати спосіб говорення інших друзів, причому наводив їхні висловлювання майже слово в слово, з великою дозою гумору. Це йому все добре вдавалося, бо мав він неабияку пам'ять. Наприклад, наслідував

„Янкля“, тобто Володимира Янева, як той давніше читав дещо зі своїх власних творів: „...Мамця ка-а-аже...“ і т. д. Таким був Степан серед товаришів, яких він уважав за характерних, ідейних і, як він це казав, надійних людей. Цілком інакше виглядало його відношення до людей, яких він уважав за безхарактерних, неідейних або просто за звичайних „з'їдачів хліба“. Про таких він висловлювався зневажливо: „Темний нарід! Ні читати, ні писати...“».

Інший однокласник Юрій Кульчицький відзначав, що Степан Бандера, як і більшість студентів-українців, вчився на «добре» і «задовільно» через постійний брак коштів і діяльність у різних громадсько-політичних організаціях, підпільних УВО та ОУН. Тому він багато пропускав лекції й відповідно отримував гірші оцінки. Лише одного разу професор на практичній роботі з мірництва поставив керівником групи Бандеру. «Любив жарти, мав звичку строїти різні міни і як заходив в кімнату, то казав: „Щось прийшло“. Відповідно й ми любили пожартувати з ним. Раз зателефонував до мене Степан зі Львова, що до нього на пошті є посилка з продуктами, які можуть зіпсуватися. Він просив нас відібрати посилку, зужити ті продукти, які можуть зіпсуватися, а йому залишити, які постоять довше. Приїхати він пообіцяв через 2-3 дні... Печиво ми колективно з'їли. Кури за ноги зв'язали шнурком, перекинули його через гак в стелі і прив'язали до дверей. Вийшло так, що коли рухати дверми, то кури їздили вгору і вниз. З шафи витягли Стефанів костюм і набили його різними лахами, зробивши опудало, а ковбасу причепили у відповідне місце. Степан на другий день мав гарну несподіванку, а ми гарну втіху і причину позбиткуватися над ним».

У 1930–1931 навчальному році С. Бандера проживав у Дублянах, у студентському гуртожитку (тепер гуртожиток № 5 Львівського національного аграрного університету), у кімнаті № 13, однак на вимогу студентів-поляків українців і євреїв насильно звідти виселили. Шовіністично налаштовані поляки також домоглися заборони українцям харчуватися в студентській їдальні, бо, мовляв, із «бидлом (худобою) з одного начиння не будемо їсти». У відповідь українці заявили, що не будуть відвідувати лекції, щоб не сидіти в одному залі з хамами. Адміністрація змусила студентів-поляків вибачитися за цю образу. Однак українці влаштували неподалік від навчального корпусу свою їдальню в одній із кімнат будинку Йосипа Тушницького. Хоч харчувалися почергово, групами за браком місця, але на своєму стояли до кінця. Спочатку Бандера мешкав в одного сільського господаря Івана Шпіка спільно з Романом Руданським, а згодом – у Романа Колодія. За свідченням Ганни Рудницької, Стефан спав на твердому дерев'яному лежку під тоненьким покривалом, підкладаючи під голову велике каміння.

За спогадом Романа Руданського, який мешкав у гуртожитку разом із Бандерою під час навчання на агрономічному факультеті Львівської політехніки, тодішня його поведінка видавалася дуже дивною: «Пригадую собі, як він кілька разів у моїй присутності бичував свої плечі військовим ремінним поясом із залізною пряжкою, приговорюючи при тому сам до себе: „Якщо не поправишся, будеш знову битий, Степане! Ти собі занадто вже розібрав!“ Немов сьогодні бачу того 22-річного юнака, який затискав до крові свої пальці, вклавши їх між двері й одвірки, або з допомогою гранчастого олівця, що його він всував поміж пальці. Припікаючи свої руки до скла нафтової лампи, Степан кричав до себе: „Признайся, Степане!“ І тут же давав собі відповідь: „Ні, не признаюся!“ Одного разу бачив я, як він

зібрав розливу на долівці зупу й примусив себе з'їсти її. „Їж, Степане, – заохочував він себе, – бо таку юшку може ще доведеться тобі колись їсти“». Згодом, пересвідчившись у відповідності товариша, Бандера залучив його в ряди ОУН.

За свідченнями очевидців, Бандера вдосконалював себе у фізичному плані. Його постійні заняття спортом дивували оточуючих. Плавання, стрибки у воду, щоденні обливання холодною водою, узимку катання на лижах та влітку гра в баскетбол. Він у прямому значенні слова не давав ногам спокою: ходив усюди пішки, навіть 9 км до центру Львова та по довколишніх селах, бігав на довгі дистанції.

Під час виконання спортивних вправ. Степан Бандера 3-й зліва направо в шерензі. Окремо стоїть Степан Охримович

У Дублянках Степан Бандера був постійним відвідувачем Народного дому «Просвіти», де діяла бібліотека під керівництвом Йосипа Тушницького. Сюди він заходив узяти книги, почитати газету, прослухати цікаву доповідь або ж самому підготувати лекції на теми козащини та про ведення здорового способу життя. Із такими виступами Бандера відвідував навколишні села: Грибовичі, Малехів, Гряди, Муроване, Дорошів, Підліски та інші.

Йосип Тушницький також був керівником місцевого хору та драматичного гуртка. Там показували вистави «Мартин Боруля», «Мати-наймичка», «Дай серцю волю – заведе в неволю», «На перші гулі», «Клопоты корчмаря», «Святий Миколай». За спогадами Парасковії Пришляк, особливий успіх у публіки, та ще й у малих дітей Степан Бандера мав у різдвяній виставі, де грав роль чорта Антипка. Йому вона випала, бо всі інші вже розібрали, і дехто говорив, як то син священика має грати роль чорта?! Також Стефко розспівувався своїм соковитим басом із місцевими дівчатами й хлопцями, грав на бандурі, мандоліні, гітарі й піаніно. Був у добрих стосунках із диригентом дублянського хору Шевчуком.

Степан Бандера в козацькому одязі

У лютому 1932 р. Степан Бандера разом із Ярославом Стецьком поселився у Львові, на вулиці Львівських дітей (тепер Героїв УПА). У другій половині березня 1932 р. Бандера взяв участь у першому конгресі Союзу українських студентських організацій під Польщею як делегат студентської секції при філії «Просвіти» в м. Калуш. Конгрес відбувся в Академічному домі, що на вулиці Супінського, 21 (нині вулиця Коцюбинського), – студентському гуртожитку, збудованому на кошти Наукового товариства ім. Тараса Шевченка. Завданням конгресу було сформувати організацію, розробити й затвердити статут Союзу, узгодити структуру організації та подальшу діяльність. Ця організація мала на меті, по-перше, згуртувати студентів у Польщі, по-друге, налагодити роботу як у напрямі фахової підготовки студентів, так і в напрямі систематичної просвітницької діяльності серед українського населення. На початку великодніх канікул 1932 р. він поїхав у краєзнавчо-туристичну подорож до Перемишля, Кракова, Бельско-Бяли та інших місцевостей на лінії Краків – Тешин. Деякий час Бандера працював у львівському бюро товариства «Сільський господар», де займався піднесенням агрокультури селян на західноукраїнських землях та був членом українського спортивного товариства «Сокіл».

За словами чільного пластуна й дослідника «Пласту» Юрія Юзича, на початку 1930-х рр. польсько-українські взаємини були надзвичайно напруженими: поляки вдавалися до жорстких репресій, українці – до терору проти окремих окупантів. Академічна вулиця у Львові (сучасний проспект Шевченка) була своєрідним полем бою з членами польських студентських товариств. Поляки здирали з голів українських студентів «мазепинки» (головні убори на взірць тих, які були в січових стрільців), наші ж здирали ім «мацеюфкі» (корпоративні головні убори студентів польських організацій). Одного вечора українці вирішили зробити генеральний наступ на ворога. Степан Баба Бандера мав бути приманкою: малий, худорлявий, скромного вигляду, він мав сам вийти на Академічну вулицю в «мазепинці». А на незначній віддалі за ним – бойовий кулак українців. Хитрість вдалася. Побачивши слабого «ворога», польські студенти тісним кільцем оточили жертву, щоб врешті кинутися на неї з кулаками, палицями, криком. «Баба» не здавався, захищаючись палицею від ударів, захищав «мазепинку» на голові та саму голову з нею. «Зацента бестія – даць му!» («Затятий звір, вмажемо йому!») – заохочували себе поляки. Коли назбиралася велика юрба, щойно тоді студенти-українці пішли в наступ. Бруківка зачервоніла кров'ю. «Бабина» мазепинка була не тільки відбита, у полон було взято декілька «мацеюфок», щоб опісля довго висіти в Академічному домі.

1930 р. в Калуші Степан Бандера організував місцеву молодь для кінної зустрічі-привітання з нагоди приїзду митрополита ГКЦ Кир Андрея Шептицького. Польська поліція, знаючи про такі наміри, стягнула озброєні підрозділи, щоб не допустити до такої привітальної акції. У вирішальний момент протистояння Степан Бандера дав наказ: «Галопом!» – і його кінна група прорвала поліцейний заслін та вчасно з'явилася біля трибуни для привітання митрополита. Утім, після служби Божої за це отця Андрія й Стефка заарештувала польська поліція.

Після звільнення зі слідчого арешту польської поліції в червні 1932 р. Бандера повернувся до батька в Старий Угринів, де пробув до жовтня, а тоді переїхав до Львова й разом із Василем Лопатнюком мешкав на вулиці Захаревича, 1 (тепер Архітекторська), у шкільного сторожа Волошина. У Політехніку він записався тільки на другий семестр, бо перший закінчив

1931 р. До початку занять ліквідував академічні заборгованості попередніх років, а крім того, давав приватні уроки. За рік, у жовтні 1933 р., він знову мешкав у Волошина, готувався тільки до іспитів, відвідуючи деякі лекції та бібліотеку Політехніки, давав приватні уроки учням львівських гімназій, допомагав товаришам у навчанні. У цей період Бандера захопився хімією й ретельно її вивчав. Дуже цікавився виготовлянням спирту з цукрових буряків, перетворюваннями під час спалювання торфу на газ, застосуванням різних сполук для ліквідації на ріллі й полях бур'янів, а також часто відвідував павільйон механізації та сільськогосподарських машин.

Літні канікули 1933 р. він провів у батька в с. Воля Задеревацька, куди восени 1932 р. переїхала родина Бандер. Там, окрім господарства, займався суспільно-освітньою працею із селянами в читальні «Просвіти», у товаристві «Рідна школа». Цікавий спогад наводить про цей період місцева жителька Ганна Іванів: «Довго не був, але багато зробив. Казав: „Хлопці, а в нас не було читальні – таж хіба ви не можете побудувати читальню?“ А вони кажуть: „Поляки нам не дають дерева“. Він каже: „А ніч нащо?“ Узяв свого брата Василя, хлопців і вночі на плечах наносили дерева на читальню. І побудували ту читальню. То дотепер ще та читальня стоїть».

З лютого 1934 р. Бандера перебрався до Академічного дому у кімнату № 56, де мешкав з Іваном Равликом. Про спільне проживання в студентському гуртожитку згадує Григій Мельник: «Зустрічалися ми знову на викладах і на лабораторних вправах, де я не раз виручав його, коли він мусив на той час їхати до Львова. По якомусь часі, коли ми разом верталися з викладів, Степан запропонував мені вступити до його кімнати. Тут він підігрів на машинці (примусі) чай і витягнув дещо закусити, як він казав, „з Угринова Старого“. В часі дальшої розмови він, усміхаючись, запитав мене, чи відома мені така-то й така кличка. Це була кличка, яку я отримав був від мого старшого товариша Євгена-Юліана Пеленського, який у той час жив у Конюхові і був близьким товаришем Степана Охримовича. Коли ж ми тепер обмінялись зі Степаном тими кличками, між нами зник останній бар'єр, який ще до певної міри відокремлював нас. Тепер ми почувалися далеко свободніше і справді по-братерськи обговорювали всі біжучі справи. Тоді ж ми вирішили, що я перенесуся на помешкання до Степанової кімнати. <...> Наша кімната зимою була мало опалювана або й зовсім не ogrіта. В такий час ми спали разом в одному ліжку, бо так було тепліше, і мали подвійне накриття».

Родина Бандер у с. Воля Задеревацька Стрийського району Львівської області (1933 р.). Сидять: о. Андрій, Піщинська Дарія (?), бабця Розалія, у другому ряді стоять: Марта, о. Федір Давидюк, Володимира, Богдан, Степан, Оксана

Навчаючись, Бандера провадив активну громадсько-політичну діяльність, зокрема був членом товариств «Просвіта», «Луг», «Основа», «Сокіл», «Сільський господар» та інших. Про ці роки свого життя Степан Бандера писав: «Найбільше часу й енергії я вкладав у своєму студентському періоді в революційну, національно-визвольну діяльність. Вона полонювала мене щораз більше, відсуваючи на другий план навіть завершення студій. <...> До моїх спортивних занять належали біги, плавання, лещетарство [лижі], кошиківка [баскетбол] і передусім мандрівництво. У вільний час я залюбки грав у шахи, крім того співав у хорі та грав на гітарі і мандоліні. Не курив і не пив алкоголь».

Навчання у стрийській гімназії та Львівській політехніці, членство в «Пласті» та інших громадських організаціях стали визначальними у формуванні характеру та світогляду майбутнього Провідника ОУН Степана Бандери, сходинками в підготовці до боротьби за державну незалежність.

У вирі визвольної боротьби

Ніхто нам не збудує держави,

коли ми самі її не збудуємо,

і ніхто з нас не зробить нації,

коли ми самі нацією не схочемо бути.

В'ячеслав Липинський

Світогляд Степана Бандери, як і всіх представників західноукраїнської молоді, переважно формувався під впливом націоналістичних ідей, які пропагував заснований ще Іваном Франком і Михайлом Грушевським громадсько-політичний часопис «Літературно-науковий вісник», що 1922–1932 рр. виходив під редакцією Дмитра Донцова. Як спротив польській окупаційній політиці на Західній Україні масово виникають молодіжні організації – Група української державницької молоді на чолі зі Степаном Охримовичем, Юліаном Вассияном, Іваном Габрусевичем, Богданом Кравцівим та Організація вищих класів українських гімназій. У Стрию її очолювали Степан Бандера, Олекса Гасин, Степан Новицький та Осип Карачевський. 1926 р. вони об'єдналися в Союз української націоналістичної молоді. 1927 р. Бандеру прийняли до лав УВО, до розвідувального відділу, а згодом перевели в реферантуру пропаганди. Юний Бандера займався розповсюдженням підпільних видань, проводив організаційно-вишкільну роботу, бойкотування польських товариств тощо. С. Бандера зазначав: «Від 1928 року я без перерви (хіба як сидів коротко в тюрмі) працював в Організації (УВО й ОУН) з повним віданням, підпорядковуючи своє особисте життя вимогам підпільної праці». У 1928–1930 рр. С. Бандера був одним із дописувачів щомісячного гумористичного журналу «Гордість нації», який редагував Данило Чайковський («Мормон»). Свої сатиричні статті Бандера підписував псевдонімом Матвій Пардон.

За спогадами Михайла Гікавого, управителя відпочинкової оселі «Стахова Воля» в с. Гребеневі на Сколівщині, у липні 1927 р. до канцелярії прийшли трое юнаків у пластових одностроях та назвалися йому Степаном Бандерою, Зеноном Коссакком та Степаном Охримовичем. Степан Бандера дістав із наплічника декілька примірників підпільної газети УВО «Сурма», журналів для юнацтва й бюлетень для Союзу української націоналістичної молоді й передав їх для прочитання й розповсюдження. У розмові виявилось, що журнали й бюлетені вони самі редагували, друкували на циклостилі й розповсюджували. На запитання, чи вони не бояться розповсюджувати нелегальну літературу, Бандера посміхнувся й відповів, що не бояться, бо вже мають у тому досвід. М. Гікавий запросив юнаків на вечерю й нічліг. Під час вечері вони провадили жваві розмови з гостями оселі. Дискутувати дійсно було з ким, бо в «Стаховій Волі» перебували на відпочинку відомі українські письменники, посли до польського сейму, політичні й громадські діячі та інші. Виявилось, що Бандера, Коссак і Охримович, попри молодість, добре ознайомлені з політичними й громадськими справами. Опісля вони попрощалися й подалися по найближчих селах Бойківщини та відвідали гору Маківку.

Розростання націоналістичного руху та його неорганізованість спонукали розрізнені структури до об'єднання. Тому цілком логічним і закономірним стало виникнення 3 лютого 1929 р. Організації українських націоналістів (ОУН). Свої головної мети – незалежності України – ОУН планувала досягти за допомогою національної революції, тобто шляхом збройного повстання проти польських і радянських окупантів. ОУН відкидала легальні еволюційні методи боротьби з Польщею, бо за допомогою цієї тактики українським політичним партіям і громадським організаціям не вдалося добитися навіть автономії, не кажучи вже про незалежність України. Тому було вирішено застосовувати радикальніші методи.

Степан Бандера

В ОУН Бандеру рекомендував його товариш Степан Охримович. Ось як характеризує Бандеру цього періоду історик Лев Шанковський: «Незабутнього друга Степана я знав від найменших літ. Я пам'ятаю добре Степана з його гімназійних літ, а потім як студента й завзятого націоналіста. Зустрічав його в сл.[авної] пам.[яті] Степана Охримовича, мого кузена, сусіда й приятеля, який часто мені говорив: „З цього Степанка будуть ще люди!“ Зустрічав його в сл. пам. Олексі Гасина в Конюхові і пам'ятаю добре дискусії з цим повним внутрішнього горіння українським націоналістом молодшої генерації, який уже на заранні своїх молодих літ, свого юнацтва, яке посвятив всеціло справі, проявив оці риси характеру, що видвигнули його на пост Провідника українського націоналізму. Так наші дороги дуже часто сходилися із славної пам'яті Степаном Бандерою, сином незабутнього

о. Андрія – оцього революціонера в рясі, який своєму Синові передав всю свою палку любов до українського народу та до справи його визволення».

1929 р. Степан Бандера був учасником першої конференції ОУН Стрийської округи. Спочатку Бандеру призначили відповідальним за загальноорганізаційний стан ОУН у Калуському повіті та роботу студентських осередків. Одночасно він був задіяний у реферантурі (підрозділі) пропаганди. 1930 р. очолював технічно-видавничий відділ, згодом був відповідальним за розповсюдження підпільних видань на західноукраїнських землях. У спогадах його колега Петро Мірчук вказував: «„Як референт кольпортажу (розповсюдження) я відповідаю не тільки за літературу і її правильний кольпортаж, але й за долю кольпортерів, – пояснив нам Бандера. – А тому я мушу особисто перевірити, чи запропонована нова сітка безпечна і буде працювати справно“. Така солідність у перевірюванні роботи і таке глибоке відчуття відповідальності за підвладних членів Організації заімпонувала Гасинові, Данчевському і мені і зродила безмежну пошану до Степана Бандери».

За спогадами Остапа Савчинського, у липні 1929 р. десятеро пластунів транспортували націоналістичну літературу, отриману від закарпатських пластунів: «Останнім йшов С. Бандера... Всі йшли надзвичайно напруженими, бо мали тяжкі наплічники, а їхній вантаж „світив“ на кілька років польської в'язниці. В якийсь момент „Баба“ крикнув чоловіку: „Чекай! Де гониш!.. Я далі не піду!.. Бо зараз їхатиму!“ Виявилось, що в кушах лише Степан зауважив замасковану вузькоколіїну чотириколісну залізничну платформу („льорку“) лісорубів. Хлопці спільно і легко перенесли її на колію, поскидали на неї свої наплічники і, притиснувши їх пластовими палицями, під спів „Бабиних“ коломийок поїхали-помчали весело далі».

Зліва направо: Павло Клим, Богдан Чехут, Степан Бандера (01.02.1931 р.)

1931 року у відання Бандери передали відділ постачання підпільних видань з-за кордону. Того ж року Бандера був призначений референтом пропаганди у крайовій ексекутиві (виконавчому органі) ОУН, яку на той час очолював С. Охримович, а в 1932 р. – заступником крайового провідника (далі – КП) ОУН. За цей період Бандеру арештовували багато разів: 14 листопада 1930 р. – за антипольську пропаганду; 16 червня 1931 р. – у зв'язку з убивством агента польської поліції Євгена Бережницького; улітку 1931 р. – затриманий на декілька днів у с. Войнилів біля Калуша за спробу переходу польсько-чеського кордону; 22 березня 1932 р. – у помешканні Івана Габрусевича у зв'язку із замахом на комісара бригади політичної поліції Еміліана Чеховського (просидів у карно-слідчому ізоляторі у Львові до середини червня 1932 р.); 10 вересня 1932 р. – затриманий у м. Тешин; 1–2 грудня 1932 р. – у Львові у зв'язку з нападом на пошту у м. Городок; 19–20 березня 1933 р. – за напад на директора Академічної гімназії І. Бабія;

2 червня 1933 р. – у м. Тчев під час поїздки зі Львова до Данцига; літом 1933 р. – разом із братом Богданом затриманий на два дні за розповсюдження листівок у с. Лісновичі Стрийського повіту.

Як референт пропаганди КП ОУН мешкав в околиці верхнього Личакова у Львові, де винаймав квартиру в будинку посеред саду. Там він багато писав: статті, інструкції, різного роду доручення. Агітаційно-пропагандистська діяльність ОУН була зосереджена на поширенні організаційних впливів на найширші кола українського народу і на представників інших націй. Окрім того, мала виховувати дух непримиренності та активізму щодо окупантів, передусім Польщі й СРСР. Її головне завдання – опановувати молоде покоління, будити бажання, настрої й спонукати на вчинки в середовищі українського суспільства.

Основними формами в пропагандистській роботі й діяльності ОУН були організація мітингів, демонстрацій, бойкотів, зборів, відчитів, курсів і вишколів, видавничої справи тощо. Застосовували у своїй діяльності такі методи: бесіду (без певної мети), розмови (з конкретною метою), промови агітаторів, дискусії з опонентами, мистецькі заходи (пісні, вистави). Для переконання використовували перестороги, погрози й фізичні дії (побиття чи замах).

Основними засобами в агітаційно-пропагандистській роботі ОУН були:

а) живе слово – в основному сільські збори, на яких виголошували промови; співання пісень, які знає народ. Доволі широко використовувалася «шептана пропаганда», яка мала на меті мобілізувати населення й деморалізувати супротивника. Вона була грізною зброєю організації щодо польської влади й служила певним елементом застереження для її занадто активних чиновників. Інструктори ОУН рекомендували виголошувати промови в індивідуальних, групових та масових формах;

б) друковане слово – найважливішими засобами були преса, брошури, листівки, відозви, хроніки, військові та революційні посібники, різні інструкції для населення;

в) мистецькі – літературні твори, поезії, оповідання, сатира й карикатура;

г) живі засоби – в основному наголошували на особистих прикладах провідників та рядових членів-підпільників ОУН та спрямовували на організаційні кадри та українську громадську думку.

Найширше використовували листівки та поширення написів гасел – «кличів» – по всій території проведення акції.

У загальних рисах агітаційно-пропагандистська діяльність поділялася на внутрішню та зовнішню. До першої належали агітація національно-державницької ідеології; плекання народної моралі й дисципліни та поширення гасла «опертя на власні сили»; популяризування переваги інтересів нації над усіма іншими; бажання свободи, спраги й посвяти за національну справу, національну ідею й плекання віри в перемогу над ворогами; агітування за «дрібну справу» – розв'язання питань побудови суспільного життя у всіх ділянках у національно-визвольному русі.

Зовнішня пропаганда мала на меті:

- 1) агітувати за необхідність творення союзу поневолених народів;
- 2) здобувати добру репутацію й враження про українську націю та її національно-визвольну боротьбу через пресу, спеціальну літературу та проведення різного роду міжнародних конференцій;
- 3) ширити деморалізацію серед ворожих держав (Польщі і ССРСР) усякими способами та виробляти неприхильну думку про ворогів України, щоб тим самим паралізувати їхню контрпропаганду.

Зміст внутрішньої пропаганди ОУН, веденої поміж українським народом на усіх його етнічних землях, визначався так:

1. Поширювати націоналістичну ідеологію з одночасним поборюванням ворожих ідеологій.
2. Поширювати загальні напрями програми організації на різні прояви національного життя. Зокрема, поширювати відповідні кличі, що різко відмежовують націоналізм від інших політичних ідеологій і концепцій та вказують на реальні завдання українського народу, за реалізацію яких бореться ОУН. Передусім поширювати кличі й гасла української революції як єдиного шляху національного визволення й створення держави, що й є найближчою метою, із ціллю підготовки настроїв і революційного наставлення українських мас.
3. Підготовляти настрої до кожної акції, яку ініціює та проводить ОУН, спрямовувати волю й енергію мас до тих акцій та капіталізувати їхній моральний ефект.

Акції мають:

- а) втягнути маси до безпосередньої боротьби з окупантами та їхньою діяльністю на різних відтинках громадського життя й замінити народні маси зі стороннього глядача чи пасивного об'єкта на творчий, войовничий підмет;
- б) ослабити позиції окупантів;
- в) підтримувати й підсилювати на українських землях стан боротьби, що побіч виховного моменту має також першочергове значення для зовнішньої пропаганди.

Основною засадою для пропаганди ОУН мало бути не поборювання ворожих ідеологій, політичних концепцій чи організаційної діяльності інших політичних партій або груп, а тільки поширення націоналістичної ідеології, свого впливу, згуртування під своїми гаслами та підготовка активних елементів до проведення національно-визвольної революції.

Пропагандистська праця між симпатиками й рештою українського суспільства була однаковою. Для цього слугували, крім загальних ідеологічних видань, журнали для молоді (середньошкільної, селянської та ремісничої), а крім того, велася відповідна діяльність у різних доступних формах по легальних

товариствах та організаціях молоді, які теж поширювали націоналістичну ідеологію.

Розроблення та поширення програми й гасел було для ОУН основним завданням у боротьбі за творення й розвиток нації в дусі своєї ідеології. Саме вона мала підсилювати негативне ставлення до наявного становища й поширювати його на все суспільно-політичне життя; поглиблювати в очах народу конечність визволення шляхом революції як найбільш реального та переконливого способу визволення; підготовляти добрий ґрунт для реалізації програми й пристосовувати до цього всю теперішню організаційну роботу; популяризувати програму розвитку й організації національного життя на майбутнє.

Популяризацію своєї програми ОУН вела шляхом:

- а) окремого видання програми;
- б) ширшого розроблювання поодиноких точок програми в усіх виданнях, журналах і часописах (нелегальних і легальних);
- в) вироблювання відповідних гасел (кличів), де в популярній формі подано зміст найважливіших пунктів програми та їх протиставлення наявному стану речей;
- г) масового поширювання таких гасел на тлі різних актів та акцій ОУН, ворожих (польських, радянських) чи інших українських угруповань.

Щодо підготовки акцій визначали три причини, для яких ОУН їх ініціює та проводить, а саме: 1) виховання; 2) посилення боротьби та ослаблення позицій ворога; 3) зовнішня пропаганда. Для внутрішньої пропаганди застосовували тільки виховний момент: масові акції мали бути звернені безпосередньо до народу, щоб революціонізувати та гартувати його в боротьбі.

Поборювання ідеологій противників, політичних угруповань, їхніх концепцій та акцій – це тільки частина видів внутрішньої пропаганди, які застосовувала ОУН. Боротьба передусім велася проти найбільш крайніх противників. Загальна пропаганда мала однакове застосування у всіх сферах та між усіма верствами суспільства, охоплюючи цілість ідеології й програми та основні її практичні положення. Кличі цієї пропаганди мали дуже загальний характер.

Спеціальна пропаганда була призначена тільки для певної території, групи чи верстви населення. Поодинокі частини програми й питань у певних випадках вимагали окремих гасел. Наприклад, розроблення й постановка земельного питання передусім цікавить селян і є для них нагальною потребою; подібно соціальне питання найбільшу вагу має для робітників. Методи пропаганди, спосіб редагування літератури та формулювання гасел – усе це мало відрізнитися від способів пристосування до наявних у вказаних місцевості та середовищі обставин і відносин.

Спеціальну пропаганду вели Провід ОУН (ПУН), крайова ексекютива (КЕ), окружні й повітові ексекютиви ОУН.

Провід визначав зміст та організаційно розподіляв загальну пропаганду ідеології, програми й тактики, зокрема ідеї національної революції, капіталізував усі акції та приклади революційності мас як показник для зовнішніх чинників виявів поширення визвольного руху.

КЕ ОУН мала завдання: а) технічно налагоджувати на своєму терені загальну пропаганду Проводу; б) спеціально розробляти частини ідеології, програми й тактики, зокрема гасла національної революції, та відповідно до «терену й середовищ» пропагувати їх у «виризах» на тлі й на противагу до дійсності; в) поборювати в дусі націоналізму та згідно з планом діяльності ідеології і впливи на інші політичні групи; г) вести підготовчу пропаганду до акцій на своєму терені.

Окружні й повітові езекутиви технічно проводили пропаганду КЕ ОУН в обсязі своєї діяльності та вели за дорученнями КЕ ОУН підготовчу пропаганду до акцій на своєму терені дій.

У березні – квітні 1932 р. КЕ ОУН також визначала акції:

- 1) за типом: а) акції з метою безпосереднього фізичного ефекту, які творять окрему замкнену цілісність; б) акції задля досягнення морального ефекту; в) акції, які мають політичний характер і пропагандистські наслідки;
- 2) за «тереном поширення»: а) локальні (на рівні повіту); б) ширші (діє ОЕ ОУН); в) загальнокрайові; г) екстериторіальні – поза межами України (контролювалися Проводом);
- 3) за часом: а) одноразові (екси, роздача листівок); б) одноразові довші; в) затяжні (хронічні);
- 4) за засобами: а) демонстрації; б) страйки; в) бойкоти; г) революційний терор і саботаж;
- 5) за конструктивізмом: а) боротьба з опортуністами, угодовцями та радянофілами; б) боротьба за опанування «органічного сектора» (легального); в) створення своїх осередків серед легальних товариств і організацій.

Кличі та гасла визначалися знанням умов, психології населення, його мови та особливостей краю чи країни. Гасла мали бути такого типу: «1) позитивні – право нації на самовизначення; 2) нейтральні – робітники, селяни; 3) негативні – мілітаризм, імперіалізм; 4) спів та музика – „Не пора, не пора...“; 5) релігійні – вказувалося звертати увагу на обряди й звичаї; 6) пропаганда ідей мучеництва – приклад Ольги Басараб, Василя Біласа та інших; 7) карикатури, памфлети, жарти; 8) пропаганда – пресова, радійна».

За способами проведення розрізняли агітаційно-пропагандистські акції:

- а) позитивні – мали створювати певний погляд і думку, настрої в населення;
- б) негативні – мали вплинути на когось чи на щось за певних обставин;

в) випереджальні – витлумачення певних подій чи акцій із суспільного життя;

г) дезінформація – поширення неправдивих і неперевіраних чуток;

д) «пропаганда розкладова» – акції, які створюють анархію та безлад у лавах супротивника;

е) економічні – «свій до свого по своє»;

е) культурні.

Аналіз ефективності діяльності агітаційно-пропагандистських акцій ОУН мали проводити за такими пунктами: 1) розміри охоплення певної території; 2) дослідження впливів пропаганди на власний народ, іноземців та окупантів, її позитивні та негативні риси; 3) правильність вибору заходів та термінів їх проведення; 4) вивчення своїх і чужих помилок під час кожної акції.

Робота агітаційно-пропагандистського апарату в КЕ ОУН поділялася на три блоки:

- 1) за теоретичну частину відповідала ідеологічно-політична реферантура;
- 2) за її практичне втілення – організаційна реферантура;
- 3) за поширення серед населення – реферантура пропаганди.

Працівники займалися теоретичним обґрунтуванням національно-визвольної боротьби, питаннями націоналістичної ідеології, політичним вихованням членів організації й українського населення, виробленням чітких гасел проти ворожих ОУН ідеологій та партій (груп). Кадрові поповнення реферантур встановлювати дуже важко через конспірацію, знищення та втрату документів, смерті й мовчання учасників та очевидців підпільної боротьби.

Після нарад КЕ ОУН 1930 р. було вирішено влаштовувати при великих відділах організаційні бібліотеки, які мали б слугувати для кращого ідеологічно-політичного вишколу членів та для політичної освіти. Бібліотеки мали створювати інструктор із реферантури пропаганди. Вони мали розташовуватися в кількох різних місцях при легальних установах, мати точний реєстр усіх членів і виданих книг, налічувати щонайменше 70 примірників за п'ятьма напрямками:

- 1) політична публіцистика;
- 2) історія та практика революційних рухів іноземних держав;
- 3) українські визвольні змагання 1917–1921 рр.;
- 4) технічні підручники;
- 5) пропагандистська белетристика.

Фондами мали право користуватися лише перевірені члени. Серед книг обов'язково мали бути всі організаційні видання, 11 робіт Дмитра Донцова,

З праці В'ячеслава Липинського, а також праці Михайла Драгоманова, Степана Рудницького, Володимира Старосольського, Осипа Назарука, Лева Бачинського, Дмитра Дорошенка, Олександра Лотоцького та інших. Після прочитання книг члени ОУН мали відчитувати реферати та вести подальшу дискусію на ці теми. Зокрема, у переліку тем робіт для націоналістичної освіти зазначалося, що нову культуру не потрібно творити лиш на негативі та відокремленні всього старого. В інструкції до написання праць також вказувалося, що під час викладу ворожих позицій вони повинні бути об'єктивними, зауваги та критику подавати окремим розділом і без емоційного заангажування, а в кінці праці обов'язково подавати список використаної літератури. Найкращі праці рецензувала комісія при реферантурі пропаганди, і надалі їх друкували в організаційних виданнях.

Конец ознакомительного фрагмента.

Текст предоставлен ООО «ЛитРес».

Прочитайте эту книгу целиком, купив полную легальную версию (http://www.litres.ru/pages/biblio_book/?art=23313950&lfrom=362673004) на ЛитРес.

Безопасно оплатить книгу можно банковской картой Visa, MasterCard, Maestro, со счета мобильного телефона, с платежного терминала, в салоне МТС или Связной, через PayPal, WebMoney, Яндекс.Деньги, QIWI Кошелек, бонусными картами или другим удобным Вам способом.

notes

Примітки

1

Галіфе.

2

Нарукавники.

3

Вуликів.

4

Обіт-присягу уклав один із засновників українського «Пласту» – доктор Олександр Тисовський. Кожному рівню (пробі) підготовки пластуна відповідала певна строфа присяги.